

“GEÇİP GİDEN ZAMANLARI BİR YERLERDE BULSAM”: SOSYALİZMİN İHYASININ PEŞİNDE ERNST BLOCH VE DR. HİKMET KIVILCIMLI*

Barış AYDIN^{†**}

Öz

Bu çalışma, sosyalist ideolojinin din, kültür ve gelenek gibi toplumsal olgulara yönelik mesafeli ve küçümseyici tutumunu ele alarak, Ernst Bloch ve Hikmet Kıvılcımlı'nın bu konulardaki özgün perspektiflerini karşılaştırmaktadır. Geleneksel sosyalist düşünce, bu meşhurları genellikle önemsiz görmüş ve sınıfsal mücadelenin önünde engel olarak değerlendirmiştir. Ancak Bloch ve Kıvılcımlı, devrimci eylem ve umut kavramları üzerinden din ve geleneklerin toplumsal dönüşümdeki rolünü yeniden değerlendirmişlerdir. Bloch, Hristiyanlık üzerinden umut ve ütopya kavramlarını geliştirirken, Kıvılcımlı da İslam'ı sosyalist bir perspektifle yorumlama gayretinde olmuştur. Her iki düşünür de sosyalist ideolojinin dar kalıplarını aşarak, din, kültür ve gelenek gibi unsurları devrimci bir perspektifle yorumlama çabası içine girmişlerdir. Bu çalışma, onların düşüncelerindeki benzerlikler ve farkları ele alarak, sosyalist düşüncenin daha kapsayıcı ve yenilikçi bir yorumunu ortaya koyma çabasıdadır. Özellikle Türkiye gibi ülkelerde sağ siyasetin din, kültür ve gelenek gibi kavramları sahiplenmesi bağlamında, Bloch ve Kıvılcımlı'nın yaklaşımları sosyalist düşüncenin esnekliği ve kapsayıcılığına işaret etmektedir ve bu düşünürler esasen sosyalist düşüncenin yaratıcı ve yenilikçi potansiyeline dikkat çekme gayretindedir.

Anahtar Kelimeler: Umut İlkesi, Din, Kültür ve Geleneğin Sosyalist Temellükü, İnsani Devrimci Kolektif Eylem, Tarih Tezi.

“I WISH I COULD FIND THE PASSING TIMES SOMEWHERE” IN SEARCH OF THE REVIVAL OF SOCIALISM: ERNST BLOCH AND DR. HIKMET KIVILCIMLI

Abstract

This study compares the unique perspectives of Ernst Bloch and Hikmet Kıvılcımlı on the distant and dismissive attitude of socialist ideology towards social phenomena such as religion, culture, and tradition. Traditional socialist thought has often deemed these concepts insignificant and viewed them as obstacles to class struggle. However, Bloch and Kıvılcımlı have re-evaluated the role of religion and traditions in social transformation through the concepts of revolutionary action and hope. Bloch developed the concepts of hope and utopia through Christianity, while

* Bu çalışma yazarın doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, barisaydin@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2629-5228>

Kıvılcımlı endeavoured to interpret Islam from a socialist perspective. Both thinkers strived to transcend the narrow confines of socialist ideology by interpreting elements such as religion, culture, and tradition from a revolutionary perspective. This study aims to present a more inclusive and innovative interpretation of socialist thought by examining the similarities and differences in their ideas. In the context of right-wing politics in countries like Türkiye, which embrace concepts such as religion, culture, and tradition, the approaches of Bloch and Kıvılcımlı indicate the flexibility and inclusiveness of socialist thought. Essentially, these thinkers strived to highlight the creative and innovative potential of socialist thought.

Keywords: *The Principle of Hope, Socialist Expropriation of Religion, Culture and Tradition, Revolutionary Collective Action of Human, History Thesis.*

Giriş

Sosyalist düşüncenin din, kültür ve gelenek gibi mefhumlara dair yaklaşımı ziyadesiyle ikircikli olduğu gibi bu türden toplumsal mevzulara sürekli surette küçümseyerek, ideolojik içerikli çarpıtmalar olduğu yönünde kendini göstermiş; genellikle hiç o tarafa bakmama, göz ardı etme, kulak asmama gibi tavırlar şeklinde cereyan etmiştir. Bu mefhumları toplumsal hayatın esas temelini teşkil eden iktisadi ve toplumsal gelişmelerin hayli iptidai bir sonucu ya da dikkate değer olmayacak kadar önemsiz bir yan etkisi şeklinde düşünme temayülündeki sosyalist fikriyatın bu tavrı, cari sosyalist düzenlerin bu mevzulara hususen ilgisiz olması ve hatta inatla ve taammüden baskı altında tutma çabasından da ziyadesiyle etkilenmiştir. Bu manada din, kültür ve gelenek bahsiyle özellikle ilgilenen, bu konulara hususi bir önem atfeden az sayıda sosyalist düşünür de sade suya tirit, gereksiz ve boş işlerle iştigal eden kişiler olarak telakki edilip ıslah olmaya davet edilmiş; bu yaklaşımlarından vazgeçmemeleri halindeyse -bilhassa reel sosyalist rejimlerde- en iyi durumda düşkün sayılarak sosyal yaşamın dışına atılmış, kötü durumdaysa sapkın etiketiyle hapis, sürgün yahut ölüm tehlikesiyle baş başa kalmıştır.

Reel sosyalist rejimler ve kaba sosyalist yaklaşımların özellikle erken numunelerinin din, kültür ve gelenek mevzuundaki bu şedit tavrına mukabil sağ siyasal müktesebatın her neviden biçiminin bu mefhumların en ilkel türlerini bile bilakaydüşart sahiplenmesi, özellikle Türkiye gibi ülkelerde her ne olursa olsun siyasal iktidarın ya da ona talip herhangi bir toplumsal hareketin milliyetçi, muhafazakar nitelikli sağ bir düşünsel mirasın çeşitlemelerin biri olacağı/ olması gerektiğine ilişkin artık kanonik bir boyut kazanmış bir inancı ortaya çıkarmıştır. Bu kanonik, aksi zinhar düşünülemez fitri sağcılık sebebiyle, mezkur coğrafyalarda herhangi bir siyasal değişim yahut iktidarın yenilenmesi talebinin de yine bu gibi muhafazakar ve sağcı bir siyaset erbabının eseri olacağı, ancak böyle olması durumunda bu isteklerin hayata geçirilebileceği savunulmuştur. Bir diğer deyişle bu coğrafyalarda söz konusu müktesebatın siyasal arenanın sağdan sola tümüne sirayet etmiş olan niteliği sebebiyle alternatif bir siyaset hattı

hedefleyen, onu cari kılmaya çabalayan bir siyasal ufkun peşinden gitmek, hayalperestlik yahut içinde bulunulan toplumun gerçekliğinden habersiz bir köksüzlüğün ürünü gibi görülmüştür.

Bu girizgah üzere bu çalışma da yaşamlarının sonuna değin muazzam bir adanmışlıkla yüklü bir umut ve dirençle sosyalist fikriyatın içinde iş görmüş, kendilerini sürekli surette bu fikriyatın bir neferi addetmiş ve başka diyarlarda hayatlarını sürdürmüş olsalar bile -benzer bir toplumsal habitusun içinden gelmeleri nedeniyle olsa gerek- birbirine müteakabil sorunlarla iştigal edip havsala almaz büyüklükte bir ilgi alanında doymak bilmez bir iştahla eser vermiş iki özgün düşünür olarak Ernst Bloch ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı üzerine mukayeseli bir siyasal düşünce tarihi yapmak gayesindedir. Önemli farklılıklar arz eden birçok yönlerine rağmen ekseriyetle birbirini andıran işlerle meşgul olan bu iki nevi şahsına münhasır ismin mukayesesindeki amaç, son tahlilde insanın devrimci kolektif eylemine kuvvetli bir inanç ve vurgu, her ne şartta olursa olsun devrimci siyasal faaliyetin gözü kara bir icrasına koşulsuz bir iman ve bugünlerde artık gözden düşmüş, hurdaya çıkarılmış yahut lüzumsuz görülen bir dizi tarihi karakter, kuruluş ve olayın daha iyi, eşitlikçi ve özgürlükçü bir sosyal yaşamın inşası namına sahici bir tecessüsle yeniden yorumlanması hususlarındaki ciddi müşterekleri göstermektedir. Bu çalışma bir diğer yandan hayli başka yaklaşımlar ve kaynaklardan gıdalanıp çoğu vakit başka güzergahlarda yol almış görünseler de insan eylemine, bilakaydüşart umuda ve geçmişteki kuvveye güçlü bir vurguda ortaklaşmış bu iki özgün sosyalist düşünürü, müşterek bir mecraya yerleştirip salt benzerliklere değil aralarındaki kayda değer farklara da temas etmeye çabalayacağı gibi söz konusu müştereklerin inşasında bazen engel gibi görünen kimi fikir ve yaklaşımların da fazlasıyla geçirgen olmaları nedeniyle buradan türetilecek bir dizi yaratıcı değişim ve çaprazlamaya da ziyadesiyle yatkın olduğuna dikkat çekmeyi ummaktadır.

1. GEÇMİŞ-GELECEKTE SOSYALİZME DAİR BİR UMUT ARAMAK: ERNST BLOCH

Her neviden cemaat yahut toplulukta gelecek ne denli mühimse bu müşterek yaşam formlarının şimdiki hayatlarını biçimlendirmede tarih, kültür, zamanın derinliklerinden süzülüp gelen gelenek ve değerler de o denli öneme sahip olduğu için bütün bu müktesebata dair hayıflanmanın ötesinde bir anlama ve anlamlandırma cehdiyle hareket etmek, salt otantik nostaljik bir güzellemeyle yetinmeyip toplumun geleceğini bugünden inşa etmenin ciddi kuvvelerini içeren bir alanla iştigal edildiğinin farkına varan bir biçimde iş gördüğü zaman kayda değer olmaktadır. Bu manada toplumsal ve siyasal ütopyalar, devrimci idealler, öte ve yenedünya mefhumlarının yanı sıra dini inanç ve özlemlerle beraber gelecek kuşaklara karşı sorumluluk kavramlarının da öteden beri kişi ve toplumlar nezdinde geleceğe dair tutum ve davranışların kendi müşterek hayatlarının örgütlenmesi ve yönlendirilmesinde nasıl bir rol oynadığına ve bu mefhumların ne şekilde bir içerikle tanımlanacağı ve

müzakerelere edileceğine ilişkin ciddi örnek ve ipuçları barındırdığını da vurgulamakta fayda vardır. Buradan hareketle buradaki mümbit muhteva üzerinden geçmişten feyz alarak geleceğin inşası çabası, çoğunlukla, mazideki yitlik bir cennetin ihyasına odaklanarak ekseriyetle reaksiyoner birtakım sosyo-politik düşünce ve hareketlerin ilgi gösterdiği ve istifade ettiği bir iş olmuş; esasen modern düşüncenin ürünü olarak kendini konumlandıran sosyalist fikriyata göre, toplumsal gericiliğin köklerini bünyesinde barındırdığı iddiasıyla yeni bir toplum için gerekli hiçbir şeye sahip olmayan bir *hurafeler alemi* gibi değerlendirilen bu mecra, muhafazakarların adeta doğal üreme ve iştigal sahası sayılarak sosyalistler tarafından büyük bir gönüllülükle onların insafına bırakılmıştır.

Böylesine büyük bir mecradan ricat edilmesinin doğal bir neticesi olarak elde kalan gelecek mefhumu da -her ne kadar bünyelerinde zımnen bulunsa bile- ne sosyalist fikriyat ne de diğer siyasal toplumsal düşüncede esaslı bir ontolojik soruşturmanın konusu olabilmiş ve daha ziyade marjinal ve tali bir eklenti gibi düşünülmüştür. Bu türden mevzulara kafa yoran birçok farklı yaklaşıma sahip düşünürler daha çok şimdiki ve gelecekteki toplum arasında bütünlüklü ve mütekamil bir etik ilişkinin nasıl tesis edilebileceği yahut bu türden bir ilişkinin mümkün olup olmadığıyla meşgul olsalar bile bu yöndeki izahlar da kafi bir ontolojik temellendirmeye başvurulmadan daha ziyade yüzeysel açıdan yapıldığı için dikkate değer katkılar olmanın çok uzağında kalmışlardır. Bu anlamda geleceğin *henüz vuku bulmamış* olması toplumsal yaşamın esası üzerindeki tesirini de ontolojik manada müphem kıldığı için geleceğe ilişkin incelikli ve derinlikli bir soruşmaya girerken geleceğin yahut geleceğe doğru yönelimli olmanın hattı zatında doğrusal ve tek yönlü bir hat üzere ilerlediği düşüncesini de sorgulamak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum, gelecek olarak geleceği, salt şimdide kapıda alesta bekleyen mevcut gerçeklikten çok geleceğin ve geleceğe yönelmiş olmanın nitelik ve ilişkisellik bakımından değerlendirilmesini ve *henüz vuku bulmamış* olanla toplumun asli veçheleri arasındaki *zorunsuzluk* (contingency) ilişkisinin zikredilmesine olanak tanıyan *muhtemel potansiyeller havuzu* şeklinde incelenmesini elzem hale getirmiştir.

Geleceğin böylesine canlı bir şeymiş gibi ele alınışı, salt bugünün değil dünün de bu izlek üzerinden yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmış ve buradan hareketle geçmiş, şimdi ve gelecek hattında sosyal hayatın somut şartlarından kaynaklanan -ya da ekseriyetle bizzat o şartlara içkin- *henüz vuku bulmamışın*, balsa bile yarım, kadük kalmışın, hali hazırdaki cari varoluşundan başka bir *imkanlar topağı* biçiminde bugünde olan bitenin *umut* ve *ütopya* durağında tekrardan düzenlendiği, diyalektik zamanın/tarihin *yorumsamacı bir ontolojisi* şeklinde kendini göstermiştir. Bu türden bir yaklaşımın en önemli temsilcisi olan namı Alman Marksist düşünür Ernst Bloch, ekonomik indirgemeci bir otomatizme fazlasıyla saplanıp kalan ortodoks Marksizm'in -muntazam olmak adına- insan toplumsallığını belli bir düzen içinde tarif eden yaklaşımına karşı bu anlamda bir intizama sahip

olmayan ancak geniş kitleler üzerindeki etkisiyle onların yaşamlarını anlamlandırma ve sürdürmesinde tayin edici bir rol oynayan din, kültür ve gelenek gibi mefhumların kıymetini vurgulamış ve sağ muhafazakarların keyfine bırakılmış bu muazzam büyüklük ve etkideki mecranın sosyalist bir yaklaşımla temellükü yoluyla Marksist düşünceyi takviye etmeye çalışmıştır.

Bloch bu bağlamda, ütopyayı hayali bir yarına rabitalanmış düzcizgisel bir düş ülkesi gibi değil somutla hısım, hemen onun omuz başında yer alan, söyleşen, *henüz var olmayanın* (not yet being) olası varlığında tecessüm eden bir *somut imkân* biçiminde telakki etmiş (Bora, 2013) ve buradan hareketle düşünürün felsefesinde ütopya, *henüz bilincine varılmamışın* (not yet conscious) rehberi olarak kişinin şimdiye ilişkin kavrayışına etkide bulunan tarihi mana evreninin insiyaki çıktısı hüviyetine bürünmüştür. Buradaki hikayenin sonunda Bloch, geçmiş, donmuş, *turfanda, ölü imkanlar diyarı* şeklinde olmaktan çok şimdiyi ve yarını da içeren tali patikalar, olanaklar ve kapasitelerin yaşayan sahası olarak düşünmüştür. Oradaki ütöpik mirası da kısıtlılıkları ve kapsamı belirgin bir programın içinde değerlendiren teleolojik anlayışlara mukabil Bloch, geçmiş dinamik bir şekilde kavradığı gibi bu izleği takip ederek söz konusu ütopya gerçeklik boyutu kazansa dahi bu gerçekleşmeye eşlik eden bir fazlalığın hep var olmaya devam edeceğini gösteren *kültürel artık* kavramını önermiştir.

Henüz var olmayanın ontolojisi biçiminde tanımlayarak oradan *Umut İlkesi* çatısı altında teorize ettiği kavram setlerinden oluşan *militan iyimserlik* yaklaşımı vasıtasıyla bütün maddi kültür mamullerindeki *ütöpik artığın* peşine düşen Bloch (2007), maddeyi bir tümlük ve bitmişlik olarak değil sürekli tekraren değerlendirmeye açık bir kuvvenin menşei şeklinde düşünen *dinamik tarihsel materyalizmi*yle de şimdinin, kişi onuruna uygun düşen bir özgürlük kavrayışı ekseninde tekrar yapılandırılması amacındadır. Ayrıca Bloch, genel geçer din anlayışının kıyısına denk düşen *heretik* ve *mesiyanik* toplulukların dini, adalet dairesinde ve ayaklanmaya meyilli gibi değerlendirmelerini de radikal bir toplumsal değişimin muhtemel patikaları olarak *henüz bilincinde olunmayan* imkânı biçiminde kullanabilmenin derdindedir (Bora, 2007). Bir başka açıdan Bloch, maddeyi bir tamamlanmışlık olarak değil ona mündemiç daha ortaya çıkma olanağı bulamamış ya da bilincine varılamamış potansiyelin dinamik ve akışkan kaynağı şeklinde değerlendirmesiyle donmuş madde nedenli sorunları çözümsüz olarak gören karamsarlığa nazarla o potansiyeldeki gündüz düşlerine dikkat çeker. Onun *henüz var olmayanın ontolojisi* anlayışı da *yaşanan anın karanlığının* apaçık varlığına oranla *umuda* can suyu veren bir gıda niteliğindedir ve ortaya çıkmamış olanın bir nevi yokluk değil de *henüz var olmayan* biçiminde yorumlanması da ona varoluşsal bir nitelik kazandırır ve bu yolla Bloch'ta *ütopya* kavramı da ontolojik bir içeriğe bürünür (Çilingir, 2004).

Toplumsal devrim amacındaki pratiklerde teleolojik bir son görmekten çok değişken nitelikte bir tarihsel diyalektik bilincin umut eksenli yeniden yapılaşmasını teşhis eden Bloch, en olumsuz halde dahi umuda ilişkin imkana

kulak kabartan, o imkanı tespit edip onun çapaklarını ayıklayarak şimdiki, devrimci dönüşümün, daha nitelikli ve başka bir dünya hayalinin esin kaynağı yapma amacındaki tavizsiz imanı ve anlayışıyla Marksist düşünürler arasında bir hayli farklı bir isimdir. Bol keseden zikrettiği Yunanca, Latince ve İbranice kelime ve deyimler sebebiyle de sözlük kullanmadan okuması hayli zor, birçok arasözden ya da tirelerle birbirine bağlanmış kendine özgü sözcükler, artık tedavülden kalkmış deyişlerle dolu enikonu antika bir dile sahiptir. Bloch'un eski tip fikir adamlarına has bu soruşturmacı üslubu, bazılarınca felsefe açısından hayli şiirsel, şiire nazarla daha felsefi, Marksist düşünce içinse fazla Hegelci ve idealist addedilir ve ciddi anlamda romantik ütopya anlayışı da Marksist olmayanlar açısından fazlasıyla Marksist şeklinde nitelendirilir (Rankin, 2011).

2. SOSYALİST TEORİNİN YERLİ MÜŞERRİHİ: DR. HİKMET KIVILCIMLI

Türkiye'de sosyalist sol muhitte rastlanılan en çalışkan ve üretici kişi olduğu konusunda haklı bir mutabakat bulunan Hikmet Kıvılcımlı da Bloch'la benzer şekilde, sosyalizmin yerel ve gelenekler pratikler ve tarihsel süreklilikler yoluyla yeniden yorumlanması ve ayağa kaldırılması için iştahlı bir kuramsal ve pratik malzeme temini ve üretimi faaliyeti yürütür. İlaveten İslam'ın kaynağında ilkel sosyalizme has bir mayanın varlığına olanca inancıyla, dinin kökenindeki hakiki kardeşlik ülküsünün güncel bir sosyalist etikle harmanlanması için taktiksel değil ziyadesiyle kalpten, hatta sofu bir inananın göstereceği türden bir aşkla ortaya koyduğu bilme tutkusuyla da Bloch'la hemderttir. Bir diğer deyişle Bloch'un aykırı Hıristiyan akımlarından çekip çıkarmaya çalıştığı cevheri Kıvılcımlı (2014b), İslam'ın kuruluş aşamasında bulup çıkardığı gibi buradaki *kökensel saf-temiz kolektivizmin* günümüzün sosyalist fikriyatıyla da uyumlu olduğunu düşünür. Kıvılcımlı'nın (2014a) sadece kapitalizm aşamasını değil insanlık tarihinin altı-yedi bin yıllık tarih öncesi dönemini de tarihi devamlılıklar, kesintiler ve itici kuvvetlerin belirlenmesi temelinde, ağırlıklı Friedrich Engels (1967), İbn Haldun (2018) ve Lewis Henry Morgan'a (1986) referansla ele aldığı *Tarih Tezinde*, barbarlarda güçlü bir ilkel sosyalizm damarı görmesi de bir başka dikkat çekici noktadır.

Öte taraftan hayatının yirmi bir yılını bilfiil mahpuslukla geçirmesine rağmen muazzam bir inançla toplumsal yaşamın eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ekseninde insanlık onuruna yakışır bir şekilde değiştirilmesi amacıyla üretmekten geri durmayan Kıvılcımlı, siyasal pratikten de kesinlikle taviz vermez. Modern dünya trenini kaçırın ve telaşla yetişmeye çalışan bir toplumun parçası olduğunun bilincinde olsa da durumu mazeret sayıp köşesine çekilmeden buralardan da asri dünyaya sadece pratik değil beynelmilel anlamda bir teorik katkının da imkan dahilinde olduğu iddiasından vazgeçmeden entelektüel mesaisini sürdürür. Ezberlenmiş bilginin süslü bir şekilde dillendirilmesinden ibaret bir papağanlığa gönül

indirmedığı gibi Marksist klasiklerle mutabakat halinde olan fakat işin erbaplarının vakitsizlikten fazla ilgilenemediği mevzuların temel ilkeler eksenin çözümlenmesini de gerçek sosyalistliğin ayrılmaz bir parçası addeden Kıvılcımlı, klasik teorinin lokal bağlamda uygulanmasını hedefleyen kendinden menkul bir çeviri işinden çok bizzat teorinin kendisine uluslararası düzeyde katkı yapma amacıyla hareket eder ve rahatlıkla bu çapta görülebilecek nitelikte eserler verir.

Hikmet Kıvılcımlı, tarihsel ve kültürel mirasa sahih bir politik alakayla bakmasına karşın reel politikanın taleplerinin bahaneye fazla meyilli tarzına yüz vermeyerek buradaki mühimmatı tarihsel materyalist bir zaviyeden hayli incelikli bir şekilde değerlendirmeye gayret eder. Bu tavrı nedeniyle tarafsız olduğu iddiasındaki akademik mahfillerde fazla siyasetçi bulunurken reel politikanın gerekliliklerini vesile ederek teoriden eser miktarda yararlanma eğilimindeki siyasal hareketler ve liderlerince de fazla felsefi olmakla yaftalanarak basbayağı *iki cami arasında beynamaz* kalır. Öte yandan Kıvılcımlı, en önemlisi ve derinliklisinden tutun da en basmakalıp ve klişe görünenine kadar aktüel politik gündemi oldukça ayrıntılı bir teorik kavrayışla kuramsal yönleriyle incelemedeki muazzam mahareti ve her ne olursa olsun bu tavrında ısrarı nedeniyle teoriyi önemseyenler tarafından bir *kutup yıldızı* olarak görülse bile (Kürkçü, 1994), bu güç beğenen, zor ikna olan analitik tarzı sebebiyle de ayrıca gündelik politikanın karmaşasında önünü göremez olmuş kitle siyasetçileri nazarında pişmiş aşa su katan adam muamelesi görür.

Kıvılcımlı'nın bu çilekeş hayatı ve politik mücadelesindeki sebat ve girişkenliğinin yol açtığı kimi nedenler olsa bile esas olarak yazı ve beyanatlarında kullandığı *renkli dili* nedeniyle *ilginç* bulunması biraz da hayatının ciddi bir bölümünü hapisane koşullarında geçirmesi nedeniyle orada üretmenin bir gereği olarak kendine bir tür *Ezop dili* icat etmesinden ileri gelir. Gerçekten yapabiliş yapamadığı ayrı bir tartışma konusu olsa da hayatı boyunca hayli önem verdiği geniş kitlelere hitap etme amacıyla hakim Marksist politik lisansı yerelleştirmek ve yine koşulların imkan sağladığı çapta konuşma ve yazmayı müstakil bir alan olarak konumlandırmak ya da en ufak fırsatı dahi sözünü iletmenin vesilesi haline getirmek odaklı *legaliteyi istismar* yaklaşımı da onun bir başka alameti farikasıdır (Aydınöğlü, 2008). Türkiye’de sosyalizmin esamesinin okunmadığı Otuzlu yıllarda daha hapishaneden çıkar çıkmaz yayınevi kurup sadece kendi kitaplarını değil sosyalist klasiklerin bazılarının ilk çevirileri bizzat yaparak yayıncılığa başlayan Kıvılcımlı, ülkenin Batılı kapitalist dünyayla entegre olup görelî olarak refaha kavuştuğunun düşünöldüğü fakat *ithal bir antikomünist teyakkuzun* bizzat hükümet eliyle coşkuyla icra edildiği Ellili yıllarda da *Vatan Partisi* adında bir yasal parti kurar. Sosyalist hareketlerin devrim gibi teşekküllü hedeflerin peşinde olduğu vakitlerde sosyalist fikriyatı kitlelere benimsetmenin yolunun iğneyle kuyu kazmaktan, gerçek sorunlara temas etmekten geçtiği inancıyla dernek kurarak hayat pahalılığı ve işsizlik gibi hakiki ve somut problemleri çözmeye gayret etmesi gibi faaliyetleri Kıvılcımlı'nın (1979) *legaliteyi*

istismar ilkesince “burjuvazinin velev ki yalan dolan olsun ortaya attığı bütün şiarlarını sonuna kadar *istismar e[ttiği]*” politik girişimlerinin bazılarıdır.

Kıvılcımlı, kestirmeden muhafazakar sağın mıntıkası sayıldığı için gönül rahatlığıyla göz ardı edilen din bahsinde de öyle çabucak ıskartaya çıkartılamayacak ve sol sosyalist müktesebata kolaylıkla teşmil edilebilecek nitelikte cevherlerin ışıldadığı inancıyla dini ve dinden devşirilecekleri mümbit bir hayat bilgisi pınarı olarak değerlendirmekte ısrarcıdır. Bu yaklaşımıyla, ezelden beri sağ siyasetin suladığı bu tarlaların mahsulü kavramları da taammüden sosyalist bir lisanın içinden konuşturması ve hatta ekseriyetle buna dahi gerek görmeden bu kavramların zaten sol bir içeriğe doğaları gereği sahip oldukları savıyla onları çekincesizce tedavüle sokarak, hakim politik paradigmaya *kısa devre* yaptırmak ister gibidir. Kıvılcımlı’nın bu bakışını, günümüzün gözde *ideolojik boş göstereni yerlilik* kavramı ekseninde değerlendirirsek, egemen sağ siyasal lisandaki, eleştirel bir sorumluluk almaktan kaçmak amacıyla elindeki zevkine ya da hıncının boyutuna göre gelişigüzel tarif ederek sağa solu hedef almaya ayarlı bir tür *muktedir maymuncuğu* işlevini haiz, *yerli-milli retoriğinden* (Mollaer, 2018) çok, memleketteki siyasal-toplumsal hayatın dünya-tarihsel bir pencereden yeniden inşasının şartlarını yaratmanın ön adımları şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Hikmet Kıvılcımlı’nın fikri mesaisinin temelini, toplumsal hayatın kurulması ve yeniden kurularak dönüştürülmesinde insanı ve müşterek insani eylemi takdir eden, gördüğü yerde onu koltuklayan, öne çıkararak bir anlayışta cisimleştiği dikkate alındığında orada, kişinin hayat kurucu failliği ve canlı eylemini ziyadesiyle büyüten, göz alıcı hale getiren, onu gazlayan, gösteriş yapmasına imkan tanıyan Romantizmin yeni bir sosyalist okumasının parıldadığını teşhis etmek gerekir (Küçük, 1994). Gerçekten de dinle alakası, aykırı dinsel topluluk ve düşüncelere yakınlığı, köylü ayaklanmalarındaki devrimci öze hassaten eğilişi ve kapitalizmle kirlenmemiş toplumların el değmemiş eşitlikçi toplumsal ve kültürel niteliklerine hususi ilgisi Kıvılcımlı’yı, Charles Peguy (2019), Ernst Bloch (2013) ve Walter Benjamin (2001) gibi mesihçi, ütopyacı ve sosyalizmin romantik yorumuna eğilimli düşünürlerle bir hale getirir (Bora, 2017). Neticede dine, dile, kültüre ve tarihe eğilirken oralarda som bir *stereotipler keşmekeşinden* çok büyük yıkımlar, düş kırıklıkları, arkası gelmemiş girişimler, yarıda bırakılma şansı bile olamamış salt potansiyelden ibaret düşünceler, daha zuhur etmemiş yahut varlığına dair hiçbir farkındalık geliştirilememiş mümkünlere varıncaya dek müthiş zenginlikte bir *moloz yığınının* ziyadesiyle farkındalığına sahip olan Kıvılcımlı, bu yığından bugün nihayet fosil haline geldiği iddia edilen, herhangi bir umudun zerresini taşımadığı düşünülen parçacıkları arayıp derleyip toparlamak ve bunlardan daha eşitlikçi ve özgür bir sosyal nizamın inşasına mühimmat devşirme derdinde, *yalnız gezen bir derviş* gibidir (Erdoğan, 2019).

3. BİRİ HANYA’DAN DİĞERİ KONYA’DAN HEMDERT AKRANLAR

Sadece din, kültür, tarih ve geleneğe bakışları açısından değil ne durum ve koşulda olsalar da mevcut halin olumsuzluğuna rağmen müthiş bir üretimi olağanüstü bir tutku ve sebatla devam ettiren Bloch ve Kıvılcımlı, bütün şerh ve çekincelerine karşın devlet kurumu niteliğindeki komünist partilerin üyesi yahut onların inanmış birer neferi olmaları, son raddeye kadar partilerle ilişkilerini -en azından kendi iradeleriyle- kesmemelerine rağmen oraların bir parçası şeklinde görülmemeleri ve dahası bu mecralarda sade birer parti emekçisi biçiminde dahi kabul edilmemeleri temelli görelî yalnızlıklarıyla da benzerlerdir. Bu iki müstesna fikir adamı, fikirleri çevresinde kümelenmiş bir dizi destekçi ve taraftara sahip olsalar bile düşüncelerinin hakim paradigmaya nazarla fazla cafcacı ve kakofonik olması sebepli yorum farkları yüzünden kurumsal bir ilgi odağı olamamalarıyla da benzeşirler. İnsanın arkaik hayat deneyimlerinin bir tezahürü olan dinlere ve dinlerin kaynağındaki özgürlükçü, eşitlikçi, devrimci mayaya gerici etiketiyle yaftalanacak boyutta dikkat kesilen bu iki düşünür, modern zamanların kendini insanlığın en ileri formu belleyen kibrine yüz vermeden modern öncesinin günümüze kadar etki eden dip akıntılarındaki bereketli cevheri bir jeolog ya da arkeolog titizliğinde veya Bloch’un deyişle bir *dedektif müşkülpesentliğiyle* eşeleyip günümüze getirme gayretleri de ortaktır. Bu iki özgün düşün ve eylem adamı, bir hayli kendilerine has, bazılarınca fazla ezoterik ve şatafatlı görülen, fakat insanlık mirasının beş benzemez diyarlarından bir araya getirilmiş müthiş genişlikte entelektüel bir merakın ürünü, rengarenk dilleriyle de hemahenklerdir (Bora ve Çam, 2015).

Öte yandan mensubu oldukları ülkelerin ekonomik seviyelerinde fark olsa bile sosyal ve iktisadi açıdan fakir ailelerin mensubu olan bu iki müstesna isim, erken yaşlarda sosyalizme gönül vererek alanlarında ciddi biçimde militan birer figür haline gelmiş; Bloch bu bağımlılık ve partizanlığını -göçmenlik döneminde bile- esasen akademik-teorik mecrada sürdürmüşken Kıvılcımlı, yirmi iki yılını mahpuslukla geçirdiği yaşamının geri kalanında parti kanunlarına gönülden bağlı bir *partizan* olarak gündelik politikanın bizatihi parçası olmuştur. Tutsaklık yıllarını, sert koşullara karşın muazzam bir üretim şevkiyle *amatör bir otodidakt* şeklinde tümüyle sosyalist teorik birikimi takviyeye vakfeden Kıvılcımlı, hem çok önemseddiği kitle bağı güçlü, yerelden beslenen bir sosyalizme ilişkin teorik dertlerinin sonucu olan hem de sürekli muhatap olmak zorunda kaldığı kovuşturmalardan kaçmak amacıyla ciddi anlamda özgün ve leziz bir *Ezop diliyle* yazmıştır. Buna mukabil Bloch da üniversitenin tesviyesinden nasiplense dahi onun kasnağını ziyadesiyle genişletmeye uğraşan, masal, mesel, deyiş ve atasözlerini ortak bir lisanda çaprazlayarak bunları yepyeni bir felsefi politik dilin parçası kılmaya çalışan ve Alman romantizmiyle dışavurumculuğundan fazlasıyla esinlenen *eski tip bir bilge lisaniyle* kitaplarını yazmıştır.

Bloch'un düşüncesinde, *henüz var olmayanın ontolojisi* şeklinde tarif edilen ve umudu kişi onuru ve varlığının ona içrek potansiyeli biçiminde ele alan yaklaşım temelinde potansiyel/olanak kategorisinin umut eksensli bilinçli bir araya girmeye ivme kazanan ve kendine referanslı bir otomatik tepkinin ürünü olmayan *Umut İlkesi*, bu açıdan korunaklı bir duraktan ziyade yaşama karşısında dik ve cesaretli bir karşı durmanın adı olur (Bora ve Elgür, 2019). Bu manada, tarihten artakalanı söz konusu potansiyelin kıvılcımı şeklinde tedavüle sokma çabasındaki bir sondaj faaliyeti, Bloch ve Kıvılcımlı'nın müthiş genişlikteki ilgi sahalarının da tesiriyle çok taraflı bir mecradan ilerlese dahi esasen masallar, meseller, dinî mitler ve aykırı dinsel cemaatlerin yaklaşım ve tecrübelerinden beslenmektedir. Buradaki mühimmatı muazzam bir iştahla kurcalayan Bloch ve Kıvılcımlı'nın fikri müktesebatı, en olumsuz koşulda bile şimdinin ve geleceğin eşitlik, özgürlük temelinde yeniden tanzimini hedefleyen sonsuz hevesleri ve düşüncelerinin çok sesliliğiyle de mütevafık olmasının yanında (Eagleton, 2016) sosyalizme ilişkin potansiyelin ve umudun içeriğine dair bir rehber teşkil etmesinden çok yolda bulunmayı bir *olası tecrübeler süreci* şeklinde düşünen bakış açıları ve geçmişle hakiki bir temas kurmadaki gayretleriyle bizatihi değerli bir teorik yaklaşıma denk düşer.

Dine dair mesaide esas tartışma sosyalizmi dinsel açıdan muteber kılmaya yönelik daha ziyade defansif bir çabanın mahsulü biçiminde sürdürülürken Bloch'un İncil için giriştiğiyle uyumlu şekilde Kıvılcımlı da sosyalizmi İslamileştirmek gayesinden çok İslam'ı sosyalistleştirmek çabasıyla fikir üretmiş hakim teolojik lisanın devlet iktidarının destekçisi olarak tarif ettiği dinin tüm yapı ve kavramlarını tarihsel maddeci bir gözle sosyalizm fikriyatına kazandırmak amacındadır. Ayrıca Kıvılcımlı, Kur'an'ın bizzat kendi içinde ilkel komünal türden bir eşitlikçiliğin ilahi bir dile dönüştürülmüş ve bu düzeyden vazedilmiş radikal bir sosyal değişim fikrini temsil ettiği ve İslam'ın tanrısının da tarihsel maddeci bir diyalektik evrimin yahut doğal çevrenin müstearı olarak aslında maddesel dünyanın yüceleştirilmesinden ortaya çıktığı fikrine dayanan panteistik bir İslam anlayışı temelinde ayrıntılı bir Kur'an tefsiri yapan ilk Türkiyeli sosyalisttir.

Geçmişle meşgulken Bloch, mesihçi gelenekle ve ondan kaynaklı binyılcı ayaklanmalarla yakın ilişkisi sebebiyle teolojik tarafı daha güçlü bir Marksizm esinli bir kurtuluşçuluğa yakınken, Kıvılcımlı bu meselede klasik Marksist anlayışla uyumlu davranmış, yine de o dar kapıyı genişletmek için ciddi bir çaba gösterir. Burada, biraz da içinde bulunduğu çevreden sebep Bloch'un daha yakınlık duyduğu kurtuluşçu, mesihçi ve ütopyacı fikriyatla yakın mesaisinin ipuçları, Kıvılcımlı'nın muhafazakar sağın ata toprağı bellediği İslam, Osmanlı ve Türk Tarihi gibi meselelerle coşkuyla iştigal etmesinde ve mezkur mıntıkada onların iddia ettiği türden bir tekseleliliğin olmadığını, dahası aslında hala gün yüzü görmemiş yahut görse dahi dikkate alınmamış özgürlükçü ve eşitlikçi imkanın geçici parlayışlarını içeren bir çoksesliliğin de varlığından bahsedilmesi gerektiğini göstermekteki ısrarında

kolaylıkla gözlemlenebilir (Erdoğan, 2019). Bir diğer deyişle Bloch ve Kıvılcımlı, eskileri eşelerken buradaki çöksesliliğin farkındalığıyla sadece sosyalizm nüvelerini değil dehşetengiz yıkım görüntülerini de içeren bir cehennem çukuru olarak geçmişte mesai harcadıklarının da fazlasıyla bilincindedir; ama bu bilince rağmen o yıkıntıların, altında kaldığımız bir enkaz olmakla beraber yeni bir yarın hayalinin dört başı mamur olmasa bile asgari düzeyde yapıtaşlarını da ihtiva ettiğine dikkat çekerek o gelecek uğruna çaba göstermenin ve zayıf da olsa o ışığı yakmanın mücadelesini vermiştir.

Bir diğer yandan teorik çalışmalarıyla reel sosyalist rejimler arasındaki ciddi ayrımlara karşın gündelik siyasetin gereğince onlara destek vermeyi sürdüren ama şerhlerini içeride de dillendirmekten imtina etmeyen Bloch’un bu tavrını, istikrarsız ve tehlikeli devirlerde hakiki bir politik angajman ihtiyacının sonucu ortaya çıkan güncel siyasete içkin bir hatanın ya da Naziler ve egemen kapitalist dünya karşısında o devirdeki tek farklı seçeneği tercih etme gerekliliğinin mahcup farkındalığına sahip taşkın bir reaksiyonun sonucu şeklinde değerlendirmek gerekir ve onun düşüncesinin salt bunlardan müteşekkil olmadığını da (Negt, 1975) otuz yıl sonrasında eserlerinin topluca basılması esnasında bunları savunduğu makaleleri basılacak toplu eserlerden çıkarma girişiminde görmek mümkündür (Aydın, 2015). Frankfurt Okulu, Walter Benjamin, Herbert Marcuse gibi onun akranı olan ve mensubu bulunduğu çevreye dahil düşünürler, gerçekte var olan sosyalist devletlerin yıkılışı esnasında yepyeni bir sosyalist lisan ve kavrayışın ortaya konulması sürecinde -hakim paradigmaya muhalif tavırları ve eleştirel çıkışları nedeniyle- hızlıca ünlenip tanınır hale gelirken hem fikriyatının muazzam genişliği ve geçerli Marksizm yorumunun hayli dışında yer alması hem de yanlış olduğu düşünülen güncel siyasal tavırları sebebiyle Bloch, bugün dahi bu ilginin çok uzağında kalır. Dolayısıyla Bloch da Kıvılcımlı da bu reel politik tavırları sebebiyle önemli eleştirilere maruz kalırlar ve bu eleştiriler, çalışmalarının içerdiği yenilikçi ve eleştirel fikirlerin -içinde buldukları sosyalist mahfillerde- kafi ilgi ve alakayla değerlendirilmeleri bakımından ciddi engel teşkil eder.

Sonuç

Büyük fikirlerin ve fikir adamlarının yapıp ettiklerine odaklanan klasik nitelikte bir tarih çalışması olmaktan çok bu makale, söz konusu düşünür ve düşüncelerin ortaya çıktığı somut politik ve entelektüel bağlamla beraber onları yaşadıkları tarihsel, siyasal ve kültürel atmosfer ekseninde değerlendirerek tarihsel materyalist bir açıdan üretim tarzları ve sınıf çatışmalarının düşünceye tesirlerini de hesaba katan bir siyasal düşünce tarihi (Uslu, 2017) anlayışından beslenmiştir. Bu manada fikri nitelikteki kimi müştereklerin yanında aşağı yukarı aynı tarihsel süreçte yaşayıp eserler ortaya koymuş iki özgün düşünürün çalışmaları, tarihsel bağlamlarında önce bağımsız olarak değerlendirilmiş; akabinde teorik ve politik pratik

seviyesindeki benzer güzergahların belirlenmesi ve mukayeseli farkların işaretlenmesi biçimindeki iki sentetik bakış açısından ele alınmıştır.

Çalışmada seçilen karşılaştırmalı tarihsel değerlendirme biçimi, buradaki düşünürler özelinde, kimi parçalar ve sonlanmamış izleri tekrar düzenleme, düşünürlerin şahsi bilinçlerinden çok sosyal ve tarihi bağlama için nitelikleri ön plana alma, bu bağlamda incelenen düşünürlerin bilinç ve seçimlerini sebep niteliği taşıyan bir unsur şeklinde kullanıma sokma, bunların tümünü genelleştirilebilir bir bütünün ve devamlılığın ya da belirleyenlerin ortaklığının sonucu şeklinde ortaya koyma, bir dizi örnek teşkil eden olgu vasıtasıyla küçük ölçekli örnekleri büyük ölçekli bir sosyal hakikat aşamasıyla eşleştirme ve sosyal bağlamla buradaki somut ayırıcı nitelikler arasında devamlı gidiş gelişler yaparak somut olmayan bir okuma biçimi ve karşılaştırma kapsamına kavuşma gibi teorik belirleyenler dolayısıyla iş görmektedir. Ayrıca bir soruşturma ve inceleme yordamı niteliği taşımaktan ziyade bir eğilim ya da bakış açısı olmasıyla karşılaştırma da sosyal hayatın ya da bilincin sadece bir yerden kök alan, bulunduğu zeminle sınıksız bağlı ve benzersiz bir olay şeklinde değerlendirilmesinden çok bunların birçok farklı nedenden ortaya çıkan ve çok seferinde o benzersizlik zırhını delen kimi ortaklıklar ve *ortak başkılıklar* içerdiğine ilişkin geniş görüşlü bir analiz çerçevesi vermesi (Neumann, 2014) bakımından dikkate değerdir.

Bu manada ortak bir tarihsel süreçte, başka coğrafyalarda ve görece farklı toplumsal koşullarda hayatını sürdürmüş iki sosyalist fikir adamının karşılaştırmalı incelemesi, benzer tarihsel olguların başka coğrafya ve toplumsal şartlar altında ne tür benzerlik ya da farklılıklara yol açtığını tespit etme imkanı verebileceği gibi dünya-tarihsel geçerlilik iddiasındaki bir ideolojik yaklaşımın mensuplarının iyi kötü ortak bir fikri müktesebatı kendi şartlarında nasıl alımladıkları yahut o şartlara hangi teorik ve pratik gereçlerle uyumlama amacında olduklarına ilişkin aşağı yukarı tutarlı ve genel bir bakış açısı geliştirmeye de kapı aralar. Bir başka ifadeyle biri dünyanın taşrasından diğeri merkezinden iki müstesna sosyalist düşünürü karşılaştırma işinin *alameti farikası*, salt coğrafya ve toplum farklılığı nedeniyle ortaya çıkan değişikliklerin belirlenmesi ve söz konusu farklılığın ortadan kaldırılması mümkün olmayan mutlak belirleyenler gibi değil olası melezlemeler, çaprazlamalar ve ortaklaşımalar da kapı açan birer olumsuzluklar ve mümkünler pınarı şeklinde okuma amacındaki bir hevanın peşi sıra giderek, mutlak ve uzlaşmaz ikilikler üzerinden konumlandırılan buradaki toplumsal, kültürel ve siyasal mana evrenlerinin kimliklere hapsolmuş ideolojik bağnazlıklardan ibaret olmadığını, aksine çoksesli, geniş görüşlü, karşılıklı müşterek dönüşüme fazlasıyla teşne ve insan elinden çıkma bir dizi ilişkisel süreklilikler olduğunu vurgulamada tecessüm eder.

Bütün bu kavramsal ve yöntemsel izahın sonucunda Bloch ve Kıvılcımlı'nın, geçmişle ilişkiyi, geçişlilik ve ilişkisellik temelinde oldukça dinamik bir yaklaşımla tesis etme gayretleri, geçmişi, sadece bugüne ve geleceğe belli bir nizam vermenin vesilesi gibi değil geçmişten şimdiye ve

yarına yayılıp dağılan bir örüntünün ayak izlerini takip etme çabaları ve müşterek bir iştiyakla eskinin seçici bir yeniden inşasını hedeflemeleriyle dikkate şayan ortaklıklara sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca bu iki fikir adamı, bazen mensubu buldukları klasik sosyalist partilerin içinde evrensel düzeyde özgürlükçü bir tavır takınmaları, bazen de -sosyalizm hülyasına uyumlu gördükleri güncel siyasal olaylara yaklaşırken fazla tasvip edici davranmaları ve olası sıkıntıları bile isteye görmezden gelen bir körlüğün pençesinde olmalarına rağmen- eskiyle geçici bir alakayı katbekat aşacak şekilde hakiki bir bağ kurma amacı taşımaları ve maddeye mündemiç filiz niteliğindeki umudu – onun her cinsten bahaneci, yararcı ve sosyalizm fikriyatına büsbütün ters biçimlerinde bile- başka türlü de mümkün olduğuna ilişkin bir praksisin kör topal bile olsa ortaya çıkışını görmeyi başarmaları sebebiyle de önemli ölçüde benzerdir.

Sosyalizme taraftar olsa bile sosyalist politik teori ve pratiğin üzerine düşmediği ya da hüsnü tabirle söylersek fazla ilgilenmeye vaktinin olmadığı konuların açığa çıkarılması yahut mevcut halleriyle muhafazakar sağın siyasal müktesebatının doğal bir parçası sayılan kültür, din, tarih ve geleneğin bir nevi karşı sahiplenme girişimiyle sosyalist dil ve pratiğe kazandırılması derdinin sonucu olarak ortaya çıkan Bloch ve Kıvılcımlı külliyatlarının müthiş zenginliği, aynı zamanda buradaki tasanın hakkını bihakkın verme iştiyakının da tabii bir neticesidir. Bu muazzam büyüklükteki eserler havuzuna bakıldığında Bloch ve Kıvılcımlı’da, bazı göz ardı edilebilecek farklara rağmen ağırlıkla ortaklık biçiminde kendini gösteren, *insanın kolektif etkinliğine inanç*, bu inanç nedeniyle bazı pratiklerin bilerek abartılmasına dönük *devrimci bir romantizme meyil*, -afyon niteliğinin ötesinde- insanın başka türlü bir dünya özlemine dair güçlü kuvvelerin sahih kaynağı olarak *dinin yeniden okunması* ve sosyalist düşünce nezdinde yeteri kadar araştırma konusu edilmeyen *kültür, din, tarih ve geleneğin büyük bir dikkatle incelenip sol bir lisana temellükü* şeklindeki *dört temel izlek* tespit etmek mümkündür. Nihayet bu çalışma, fikri bakiye ve üretimleri muazzam büyüklükteki bu iki müstesna fikir işçisinin nihai bir değerlendirmesini yaptığı iddiasındaki son kurucu metin olmaktan ziyade farklı sentezleme girişimleri ve yeni bakış açılarına imkan verecek zenginlikteki bu müthiş birikimin potansiyeline dikkat çekmeye çabalayan ve olası başka çalışmaları tetikleyecek bir merakı ortaya çıkarmak isteyen gösterişsiz bir katkıdan ibarettir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Barış Aydın: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Bariş Aydın: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Aydın, B. (2024). “Geçip giden zamanları bir yerlerde bulsam”: Sosyalizmin ihyasının peşinde Ernst Bloch ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı. *Akademik Hassasiyetler*, 11(26), 58-74. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1542406>

Kaynakça

- Aydın, U. U. (2015). Umudun maddesi, maddenin umudu Ernst Bloch yüzyılı arşınlar. U. U. Aydın (Ed.), *Ernst Bloch’la söyleşiler* içinde (s. 7-31). Habitus Yayınları.
- Aydınoğlu, E. (2008b). *Türkiye solu (1960-1980)*. İstanbul: Versus Kitap.
- Benjamin, W. (2001). *Son bakışta aşk* (Çev. N Gürbilek vd.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bloch, E. (2013). *Hıristiyanlıktaki ateizm*. (Çev. V. Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bloch, E. (2007). *Umut ilkesi cilt 1*. (Çev. T. Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2013). Ernst Bloch’ta sosyalizm, metafizik, din ve ateizm: ‘başka anlamda bir sofı’. K. Özdoğan ve D. A. Akkoç (Der.), *Sol ilahiyat* içinde (s. 171-192). Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2007). Peygamberâne ve ‘geveze’? Ernst Bloch ve eleştirel teori: akrabalıklar ve mesafeler. *Toplum ve Bilim*, (110), 132-152.
- Bora, T. ve Çam, A. (2015). Umut ilkesi üzerine söyleşi. *Duvar*, (18), 22-25.
- Bora, T. ve Elgür, E. V. (2019). Ernst Bloch üzerine cedelleşme. *Kampfplatz*, (12), 115-134
- Çilingir, L. (2004). Bloch, Ernst. A. Cevizci (Ed.), *Felsefe ansiklopedisi cilt 2* içinde (s. 722-728). Etik Yayınları.
- Eagleton, T. (2016). *İyimser olmayan umut* (Çev. E. Ayhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Engels, F. (1967). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni* (Çev. K. Somer). Ankara: Sol Yayınları.
- Erdoğan, N. (2019). Osmanlı tarihinin maddesi’nin ruhu. G. Atılgan (Ed.), *Mühürler* içinde (s. 61-107). Yordam Kitap.

- Haldun, İbn. (2018). *Mukaddime*. S. Uludağ (Çev. ve Hzl.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2014a). *Tarih devrim sosyalizm*. İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (2014b). *Allah-peygamber-kitap*. İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1979). *Legaliteyi istismar*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Küçük, Y. (1994). Çağdaş Yol dergisi ile söyleşi. M. Yılmaz vd. (Der.), *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve devrimci hareketin genel otokritiği* içinde (s. 170-182). Alaz Yayıncılık.
- Kürkçü, E. (1994). Çağdaş Yol dergisi ile söyleşi. M. Yılmaz vd. (Der.), *Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve devrimci hareketin genel otokritiği* içinde (s. 144-169). Alaz Yayıncılık.
- Mollaer, F. (2018). *Yerlililiğin retoriği*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Morgan, L. H. (1986). *Eski toplum cilt 1* (Çev. Ü. Oskay). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Negt, O. (1975). Ernst Bloch, the German philosopher of the October Revolution. (Çev. J. Zipes). *New German Critique*, (4), 3-16.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri 2. Cilt* (Çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Peguy, C. (2019). *The mystery of the charity of Joan of Arc* (Çev. J. Green). Rhode Island: Cluny Media.
- Rankin, S. (2011). Bloch, Ernst. M. K. Booker (Ed.), *The Encyclopedia of literary and cultural theory volume III* içinde (s. 924-928). Blackwell Publishing.
- Uslu, A. (2017). *Siyasal düşünceler tarihine giriş*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Extended Abstract

This study compares the unique perspectives of Ernst Bloch and Dr. Hikmet Kıvılcımlı on religion, culture, and tradition, addressing the generally distant and dismissive attitude of socialist ideology towards these social phenomena. Traditional socialist thought has often regarded such concepts as secondary and insignificant byproducts of economic and social development. This viewpoint has led to the perception of religion and traditions as obstacles to class struggle, often resulting in their neglect. Real socialist regimes have followed this trend, implementing harsh policies against religion and traditions and marginalizing thinkers interested in these topics. However, Ernst Bloch and Hikmet Kıvılcımlı challenged this common attitude, reevaluating the role of religion and traditions in social transformation through the concepts of revolutionary action and hope. The study also argues that these

two thinkers developed similar views on revolutionary action, the principle of hope, and social change processes. In countries like Türkiye, right-wing politics have embraced religion, culture, and tradition, leading to the dominance of nationalist and conservative thought in the political arena. In this context, the approaches of Bloch and Kıvılcımlı suggest that socialist thought can be addressed in a more inclusive and flexible manner. By transcending the narrow confines of socialist ideology, Bloch and Kıvılcımlı attempted to interpret social elements such as religion and culture from a revolutionary perspective. The study highlights the creative and innovative potential of socialist thought by examining both the similarities and differences in their ideas.

Ernst Bloch uniquely addressed the concepts of hope, utopia, and the future within socialist thought, arguing that these phenomena should be evaluated in a dynamic dialectic between the past, present, and future. According to Bloch, social and political utopias, religious beliefs, and hopes for the future are significant elements shaping the lives of individuals and societies. However, socialist thought has often left these concepts to conservatives, adopting a critical and negative attitude towards the past. Bloch, on the other hand, does not see utopia merely as an imaginary future; rather, he considers utopia as a realm offering concrete possibilities related to the potentials of the present. With this approach, Bloch aimed to restructure socialist thought within the framework of modern social conditions. In Bloch's philosophy, utopia is presented as a guide to what has not yet been realized. This concept opposes a fixed and unchanging understanding of history, viewing the past as a space of possibilities constantly interacting with the present and future. Bloch develops a militant optimism based on the principle of hope through the ontology of what does not yet exist. He sees matter not as a completed entity but as a source of potentials that can be continuously reinterpreted. Bloch emphasizes the importance of revealing elements that can enable social change, especially through alternative interpretations of religion. For Bloch, utopia is not only a goal but also an inspiration for social revolutions. In this context, he advocates the necessity of discovering the hopeful potential of what does not yet exist at the core of revolutionary thought.

Hikmet Kıvılcımlı, one of the most prolific figures in socialist theory in Turkey, made significant efforts to align socialism with local dynamics. Kıvılcımlı sought to combine religion with socialist ethics by tracing the roots of primitive socialism in Islam. His "Theory of History," influenced by figures such as Engels, Ibn Khaldun, and Morgan, argues that elements like religion and culture should be examined within the framework of historical materialism. Kıvılcımlı aimed to expand the boundaries of socialist discourse by addressing religion and conservative values from a leftist perspective. His attention to religion and heterodox communities led to an unusual place within socialist thought. Kıvılcımlı conducted both theoretical and practical work to

bring socialism to the masses, engaging in various initiatives from publishing to founding a legal party. However, his original ideas were not fully embraced by socialist movements and academic circles. This situation caused Kıvılcımlı’s emphasis on topics such as history, religion, and culture to diverge from mainstream socialist thought. Kıvılcımlı reinterpreted the role of religion and culture in social transformation, engaging in a romantic reinterpretation by approaching socialist theory from a broader perspective.

Despite coming from different historical and cultural backgrounds, Ernst Bloch and Hikmet Kıvılcımlı contributed to socialist thought through their in-depth examinations of religion, culture, and history. While Bloch developed the concepts of hope and utopia through Christianity, Kıvılcımlı reinterpreted Islam from a socialist perspective. Both thinkers remained loyal to official communist parties but did not receive much attention within institutional structures. Bloch focused more on academic work, while Kıvılcımlı actively participated in practical politics, attempting to develop a local interpretation of socialism. Bloch’s concept of the “Principle of Hope” represents a bold stance rather than a safe harbour, and both thinkers contributed to socialist thought by drawing from history and religious materials. Bloch’s relationship with Christianity and Kıvılcımlı’s relationship with Islam reflect their efforts to reconstruct socialism through religions. Bloch interpreted Christianity as a messianic theology of salvation, while Kıvılcımlı sought traces of socialism in the origins of Islam. In conclusion, this study compares how Bloch and Kıvılcımlı attempted to integrate elements such as religion, culture, and tradition into socialist thought, advocating for a more inclusive interpretation of socialist thought.